

ARTA DECORATIVĂ DIN TRANSILVANIA ÎN CONTEXT EUROPEAN

Tamás Alice

Artele decorative, au jucat un rol important în dezvoltarea politică, socială și culturală spirituală a omenirii încă din antichitate. Începând de la cele mai mici obiecte utilitare, portabile până la ambianța arhitecturală, o oarecare combinație de forme, linii și culori, conține un mesaj despre o anumită perioadă istorică, stil, mod de gândire și sensibilitate artistică, provenit din trăiri intense sufletești.

De-a lungul timpului arta decorativă, atrage atât artiști, cât și meșteșugari, artizani deservind umanitatea: păturile sociale ecleziastice și laice, cu produse destinate atât cultului religios precum și confort estetic, executate în ateliere, manufacturi, bresle sau fabrici. Arta decorativă a cunoscut de-a lungul mileniilor nenumărate stiluri, cu faze de început, apogeu și declin, influențe și sinteze între arta cultă și populară. Universalitatea concepțiilor și metodelor moderne de prelucrare materială și informațională, puse în slujba umanității, fac ca resursele umane creatoare să-și caute acel fond arhaic cultural nesecat, prezent în cultura orală sau literară, cultă sau laică veche până la segmentul istoric cotidian.

Până la începutul secolului al XIX-lea, arta decorativă a fost cunoscută ca și categorie minoră față de marea artă, sau „regina artelor” cum mai este denumită arhitectura, pe care a servit-o (împreună cu artiștii, inginerii, tehnicienii, meșteșugarii, comanditarii și finanțatorii) conferindu-i o identitate estetică atât ambientului exterior cât și interior. Arta decorativă în funcția pe care o îndeplinește în serviciul arhitecturii, se împarte în: arte aplicate în diverse meserii (pe monumente, valori culturale imobile) și arte decorativ-utilitare sau designul industrial (valori culturale mobile)¹. Din prima categorie fac parte acele produse realizate de artiști sau meșteșugari specializați, care execută **după schițe** cotate, proiectele dintr-un ansamblu arhitectural prestabilit prin contract între comanditar și personalul specializat. În această categorie intră: ancadrame, portaluri, trepte, șeminee, balcoane, balustrade, loggii sculptate din piatră, gresii naturale, marmură, feronerie,

---

¹Lucien Magne, *L'Art Applique aux Metiers*, Paris Librairie Renouard - H.Laurens Editeur, 1913, p. 6

lemnărie de uși, ferestre, diverse tipuri de pardoseli, mozaicuri, intarsii, lambrisaj, ceramică, majolică de fațadă, burlane, acoperișuri executate într-o unitate stilistică. Tot în acest domeniu intră și acele lucrări de artă monumentală (de mari dimensiuni) care de această dată sunt executate prin contract în exclusivitate de artiștii profesioniști celebrii și asistenții lor, în funcție de programul iconografic impus de comanditar cum sunt: sculpturile, frescele, vitraliile, stucatura de exterior și interior, tapiseriile, într-o perfectă unitate cu ansamblul arhitectonic. În cea de a doua categorie intră acele produse unicat sau de serie, care executate după proiectele, schițele cotate, șabloanele, matrițele elaborate de un celebru artist, inginer designer și meșter matrișer (un colectiv de specialitate, de multe ori anonim, care lucrează sub sigla unei manufacturi, în fabrică sau în industrie) se pretează la dubla lor funcție utilitar-estetică, în cadrul unei ambianțe arhitecturale prestabilite deja din punct de vedere stilistic. În această categorie intră mobilierul, care este de multe ori o construcție arhitectonică la scară redusă, covoarele, obiectele utilitar-decorative din lemn, ceramică, majolică, faianță, porțelan, sticlă, cristal, metal comun și prețios, piele, fildeș, os, pietre prețioase și semiprețioase, tapet, draperii, dantelării, etc.

În Transilvania, regii apostolici ai Ungariei, cu sprijinul Papei de la Roma, Bisericii Catolice, adevărați ctitori, pun bazele în secolul al XI-lea primelor episcopii² la Alba Iulia în 1009, la Morisena (Cenad între 1028-1035, primul episcop fiind Sf. Gerard de origine venețian) la Oradea în a II-a jumătate al secolului al XI-lea, prepozituri, capitluri (școli), mănăstiri oferindu-le danii. În cadrul acestor instituții creștine lucrau după un program social-cultural educațional ecleziastic prestabilit: misionari, călugări, preoți, cărturari, oameni de știință, artiști. La Oradea, existase deja o activitate științifică în perioada episcopului romano-catolic Benedict al II-lea (1291-1296). Îndată ce și-a ocupat scaunul episcopal din Oradea, Demetrius Mézes (1345-1372), numit direct de la Roma (erudit, diplomat, cunoscător al artei Italiene prepozit la Buda, unde funcționa o celebră școală ce s-a numit mai târziu Universitas), s-a angajat să dezvolte viața cultural artistică: a fondat școli, s-au terminat lucrările de construcție a frumoasei catedrale, cu multe altare în stil gotic din cetatea Oradiei, s-au executat de către frații Martin și Gheorghe din Cluj, celebrele statui ale Sf. Ștefan, Sf. Emeric și Sf. Ladislau montate în 1370 în partea de vest a cetății. Redactarea unuia din cele mai importante documente istorice cu privire la istoria orașului Oradea, a „Chartularium”-ului, de către canonicul lector, notar Emeric, s-a executat

²George Barițiu, *Istoria României - Transilvania*, Societatea Culturală, Cluj- Napoca, 1997, p. 497

sub îndrumarea prepositului Kis Tarkányi Fülöp și a episcopului Dominic I Bebek (1373-1374). De asemenea construirea bisericilor, locașurilor de cult în stil romanic³, gotic de către ordinul benedictin, cistercian, necesita prezența unui număr mare de arhitecți, ingineri, pictori de fresce, sculptori, cioplitori în piatră, lemn, sticlari, lăcătuși, turnători în matrițe, anonimi din smerenie față de Bunul Dumnezeu, mulți dintre ei formați pe șantierele de construcții din Europa.

În urma colonizărilor (unguri în secolul X, secui, valoni, italieni, diverse grupuri etnice germanice, dintre care unele au provenit din Franconia, altele din Turingia, Bavaria, Saxonia, Flandra din Luttich și Aachen cunoscuți sub denumirea colectivă de sași chemați de regele Ungariei, Géza al II-lea, cărora li s-au oferit privilegii de către regele Andrei al II-lea în 1224)⁴ se constată o înflorire a culturii europene în Transilvania. Fiind bine organizați au pus accent pe educație, astfel încât funcționau din secolul XIV în fiecare sat câte o școală, iar prin unirea politică cu secuii, sașii au organizat Universitas Saxonum. Tipologia central europeană a construcțiilor, a cetăților, bisericilor, dezvoltarea diverselor stiluri artistice și a diverselor ramuri meșteșugărești, dezvoltarea orașelor și satelor a fost rodul contactelor diplomatice a Ungariei cu țările învecinate: Austria, Moravia, Boemia, Germania de sud-est, Lombardia etc⁵.

Unul dintre iluștrii oameni de știință, umaniști care au studiat în Italia a fost și Johannes (Ioan Vitéz de Zredna 1408-1472), prietenul, sfetnicul lui Iancu de Hunedoara, educatorul lui Matei Corvin, episcop la Oradea între 1444-1465, care a chemat oameni de știință, cultură, artă europeni, printre care și pe astronomul vienez Georg Puerbach pentru activitatea de cercetare la observatorul astronomic din Oradea. A pus bazele învățământului umanist la Oradea, a efemerei Academii Istropolitane din Bratislava, a fondat o prestigioasă bibliotecă din cărți rare, care funcționa pe principiul împrumutului, din codexuri pictate, copiate în colegiu la Oradea, comandate, cumpărate printre altele și din atelierul lui Vespasiano Da Bisticci din Florența, Italia.

³Bunyitay Vincze, *A Varádi Püspökség Története*, Nagyvárad, 1883; Avram Alexandru, *Arhitectura romanică din Crișana*, Oradea, 1969

⁴George Barițiu, *Istoria României - Transilvania*, Societatea Culturală, Cluj- Napoca, 1997, p. 453; Catalogul Expoziției, *800 de ani - Biserica a Germanilor din Transilvania*, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1991

⁵Virgil Vătășanu, *Istoria Artei Feudale în Țările Române*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2001; Emődi János, *Történeti adatok Nagyvárad múltjából*, vol. II, Literátor Könyvkiadó, Nagyvárad, 1998, p. 9-80 (date privitoare la construirea cetății Oradiei).

De-a lungul evului mediu, sistemul organizat al atelierelor meșteșugărești, al breslelor a deservit necesitățile pieței la fel de organizat sub forma târgurilor anuale. În Transilvania au existat asociații meșteșugărești încă din secolul al XIII-lea (la Rimetea, asociația fierarilor și turnătorilor, 1291), din secolul al XIV-lea apar breslele organizate pe bază de statute (la Bistrița, Sibiu, Sighișoara, Sebeș, Orăștie). La Oradea prima breaslă organizată pe bază de statut a fost cea a țesătorilor în 1395, după care au urmat în secolele XV-XVI, breslele fierarilor, pinterilor, săbierilor, turnătorilor de clopote, sticlărilor (în cadrul căruia au lucrat în 1515 meșterii Ștefan și nepotul său Anton), aurarilor, cioplitorilor de piatră (care au lucrat la edificiile în stil gotic, renaștere din Oradea și Transilvania) pictorilor, broderilor cu fir de aur și măregele etc⁶. Un document din 1341 amintește pe Arnold sculptor în piatră, la mormântul Sf. Ladislau a lucrat un artist pe nume Dénes și turnătorul de clopote Váradi Imre. Într-un act emis în 1478 de cancelaria regelui Matei Corvin se consemnează o listă cu diverse produse printre care și meșteșugărești, cum sunt covoarele, multifuncționale în acea perioadă, deosebit de căutate și apreciate pe piața din Oradea⁷. În urma Reformei, covoarele orientale, executate câteva în secolul XVI, multe în secolul XVII,

⁶Copie a Diplomei dată în Alba Iulia la 29 ianuarie 1570 de către Ioan al II-lea Regele Ungariei. Statutul breslei lăcătușilor și armurierilor dat în 1481 de capitlul Episcopiei Romano – Catolice din Oradea, în locul statutului distrus cu ocazia atacului turcesc din 1474. Arhivele Naționale ale României - Direcția județeană Bihor, Colecția *Acte ale Breslelor*, inv.106, fond 70, Art.137; Ștefan Pascu, *Meșteșugurile în Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Ed. Academiei R.P.R., 1954, Cluj; Veronica Covaci, *Din istoricul breslelor din Oradea*, în *Crisia IX*, 1979, p. 745-764

⁷Într-un act din 1478, emis de cancelaria lui Matei Corvin în care se reglementează dreptul Episcopiei Romano-Catolice și Capitlului din Oradea organizarea și vama Târgului dinaintea Sărbătorilor de Paști, (interzis cu un an înainte din cauza unui litigiu cu sașii, care refuzau plata vămii invocând privilegiile acordate de Regele Andrei al II-lea în 1224 în Bula de Aur a Sașilor) se descriu diverse produse meșteșugărești ce se produceau și se vindeau la acea dată. Printre diverse obiecte de uz comun vandabile se amintesc: arcul cu săgeți, pânzeturi de in și cânepă, lână, piei de Cordoba, cojoace pentru săraci, sumane gri, haine gata confecționate, piese de vestimentație de lux cum sunt blănurile scumpe de jderi, vulpi, postavuri scumpe, catifele, mătăsuri, cordoane brodate pentru femei și alte bijuterii. Una dintre cele mai importante produse de artă decorativă manufacturieră executate în acea perioadă datorită multiplei sale utilități a fost covorul. Covoarele acopereau în zi de sărbătoare pereții caselor, castelelor, scaunele cu spetează, băncile(căruțelor) cu ocazia călătoriilor, băncile adunărilor comitatului, ale Dietei, sau corturile vânătoarești. Bunyitay Vincze, *A Váradi Püspökség Története*, vol.II, Nagyvárad, 1883, p.289

mai puține în XVIII în tehnica nodurilor, din lână autohtonă (țurcană) de armenii veniți din Moldova și stabiliți în Transilvania în 1672⁸, au fost donate de sași și nobili pentru a decora pereții bisericilor gotice, după moda vest europeană, a tapiseriilor franceze. În Europa cele mai vechi tapiserii sunt considerate acelea ce provin din atelierele de la Auxerre din secolul al IX-lea și Poitiers din secolul al XI-lea. Tapiseriile „Apocalipsei” din catedrala Angers, comandate de Ludovic I de Anjou, fratele regelui Carol al V-lea, au fost țesute între 1377-1380 de Nicolas Bataille după cartioanele executate de Jean Bandol zis Hanne Quin de Bruges având ca model miniaturile pictate din manuscrisele Bibliei lui Carol al V-lea⁹.

Reforma afectase grav arta decorativă din locașurile de cult: frescele s-au acoperit cu var, altarele poliptice, icoanele eliminate, etc. Totuși în domeniul propagării culturii și artei un rol important l-au avut tehnica tipografică al lui Johann Gutenberg (1400-1468) și înființării colegiilor, universităților din Transilvania după model european. În perioada guvernării lui Martinuzzi, Oradea a fost protejată de infiltrările protestantismului, dar după 1558 apar din ce în ce mai mulți adepți, astfel încât au înființat o facultate sau un colegiu și o tipografie. Între 1565-67 funcționează la Oradea tipografia polonezului Hoffhalter Rafael, între 1584-85 al fiului acestuia Rudolf, între 1639-1660 al lui Szenci Kertész Ábrahám, iar munca artistică a gravorilor s-a materializat prin ilustrațiile grafice, mai întâi decorative¹⁰.

În 1550, preotul protestant Heltai Gáspár, înființează o tipografie la Cluj, în 1579 Ștefan Báthory înființează o Universitate la Cluj, având profesori jezuiți, până la desființarea ordinului. Din 1776 Maria Tereza lasă Universitatea în misiunea ordinului piarist, din 1787 s-a numit Liceul Academic Regal care a funcționat până în 1849, când s-a desființat catedra de drept, în 1872 odată cu înființarea noii Universități, azi „Babeș-Bolyai”, vechea Universitate se transformă în Arhigimnaziu. Colegiul reformat din Cluj, a fost ridicat la rang de Universitate în 1622 de către Gabriel Bethlen¹¹. Georg Krauss scrie în „Cronica Transilvaniei” 1608-1665 că „principele Gabriel Bethlen a chemat din Italia, Germania, Polonia artiști, sticlari, tâmplari, tăietori de var ...”, pentru șantierele de construcție la cetățile și

⁸Sirag H. Cascanian, *Covoare Manuale*, Ed. Tehnică, București, 1972, Sibiu, p. 17-31

⁹André Léjard, *Les Tapisseries d'Apocalypse de la Cathedrales d'Angers*, Albin Michel Editeur, Paris, 1942, p.6-9

¹⁰Emödi András, *A Nagyvárad Szeminariumi Nyomda 745-1804*, R.K.E.K-Nagyvárad, O.Sz. K.Budapest, 2004

¹¹****Pallas NagyLexikona*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, vol IV, Budapest, 1895, p.695-701

palatele din Transilvania. În Registrul de socoteli al cetății Cluj s-au consemnat la 28 și 29 septembrie 1625, sosirea la Cluj a stucatorilor principelui Mathias Halasz și Conradus Fünk care venind de la Alba Iulia, se îndreptaseră spre Oradea cu familiile lor, în vederea realizării în palatul princiar, executat după proiectul lui Giacomo Resti da Verona la 1619-20, a decorului de sculptură în stucco poleit cu aur, în stilul renașterii târzii, manierism. La decorarea palatului s-au adus ancadramele cioplite în piatră pentru uși și ferestre, discuri de sticle de la hutele princiare de la Porumbacu, cahle pentru sobe. Pe șantier au lucrat artiștii principelui, printre care, sculptorul Ioan Brassai, pictorul brașovean Ioan Képiró precum și meșteri iscusiți din diverse bresle transilvane¹².

În urma distrugerilor provocate de războaiele cu turcii în secolele XV, XVI, XVII se refac actele deteriorate sau distruse ale breslelor, activitatea lor continuând sub forma asociațiilor de branșă, sau frății pe meserii apropiate.

În Transilvania, perioada contra reformei facilitează creșterea fenomenului artistic prin construirea locașurilor de cult, pe diverse confesiuni, adevărate centre de educație și cultură, atât în spațiul urban cât și rural. Se construiesc multe biserici de lemn, al căror décor pictural de factură populară a fost determinat de exodul zugravilor formați în ambianța Țării Românești, care în 1777 s-au asociat formând la Gherla Breasla pictorilor români¹³.

După eliberarea Oradiei de sub ocupația turcească în 1692, Biserica Catolică a depus eforturi deosebite pentru remedierea distrugerilor, bazându-se în primul rând pe munca ordinelor călugărești: a jezuiților, franciscanilor, premonstratensilor, capucinilor, paulinilor. Astfel la 1694, după 95 de ani de interdicții, jezuiții deschid cursurile Academiei din Cluj. Episcopul romano-catolic Benkovich Ágoston, pune bazele, din donația de 6000 Flr. Arhigimnaziului orădean în 1699. Împărăteasa Maria Tereza facilitează întemeierea la 1768, a Institutului Theresianum la Sibiu în cadrul Bisericii Catolice cu scopul educării orfanilor în cadrul căruia erau și cursuri de arta graficii și a desenului, elemente de arhitectură și geometrie, iar la Oradea, Academia de Drept în 1776¹⁴.

¹²Mircea Țoca și Andrei Kovacs, *Contribuții la cunoașterea palatului în stil renaștere de la Oradea. Reliefurile în stuc din secolul al XVII-lea*, în Biharia IV, Oradea, 1977, p.199-224

¹³Marius Porumb, *Dictionar de pictură veche românească din Transilvania secolul XIII-XVIII*, Editura Academiei Române, București, 1998; Aurel Chiriac, *Istoricul cercetării picturii murale din Țara Crișurilor*, în Biharia, V, 1977, p.239

¹⁴N. Lăptoiu, *Aspecte ale învățămîntului artistic din Transilvania în secolul al XIX-lea*, în Biharea (extras din Crisia), Oradea, 1984, p.487-495

Începînd din 1716 se organizează aparatul administrativ al oraşului, din 1722 se reorganizează economia prin emiterea noilor statute de breaslă¹⁵. S-au construit biserici, palate, instituţii eclesiastice în stil baroc, stil neoclasic după proiectele unor arhitecţi de renume european. Episcopii romano-catolici din Oradea au chemat arhitecţi de la curtea imperială: din Viena, pe italianul Giovanni Battista Ricca (în actele vremii Johanni Balthasari Rikka avînd concepţii artistice de tip baroc italian sf. sec XVII) şi Franz Xaver Anton Hillebrandt (avînd concepţii artistice baroce de tranziţie bavareze, „stil zopf” ceea ce va domina partea decorativă a clădirilor) pentru executarea proiectelor basilicii şi palatului episcopal. De asemenea, pictori de fresce şi de altare vienezi, printre care Johann Nepomuk Schöpfl, Joseph Vincenz Fischer, Johann Ignatz Cimbal, Francisco Storno (în 1877) sculptori, Francisk Eberhardt din Arad, meşteri stucatori (fig.1) şi poleitori vienezi la executarea decoraţiilor. De asemenea executarea sobelor de faianţă albă în diverse stiluri (baroc, rococo, zopf, neoclasic, secession) comandate la manufacturile imperiale din Viena (fig2), a şemineelor din marmură roşie de pe domeniul episcopal, a lemnăriei de la geamuri, uşi, portale, lambrisaj, parchet, fenererie, clănţe ,balamale, executarea mobilierului din saloanele oficiale ale palatului, într-o unitate stilistică, necesita activitatea coordonată a unor meşteşugari cu înaltă calificare¹⁶.

Concomitent apar în Transilvania din secolul al XVII-lea după model european, manufacturi noi pe domeniile princiare şi eclesiastice unde lucrau meşteri chemaţi sau stabiliţi prin oferta unor privilegii din vestul Europei, (de exemplu sticlari din fortăreaţa Murano Venetia şi din Boemia la manufacturile

¹⁵Veronica Covaci, *op. cit.*, p.756; Gheorghe Gorun, *Din istoria comerţului orădean secolul al XVIII-lea*, în *Crisia*, IX, 1979, p.765; Ana Ilea, *Industria manufacturieră în comitatul Bihor în secolul al XVIII-lea*, *Crisia*, 1991, p.63; Ince Dénes, *Erdély Katolikus Nagyai*, Tipographic Tasnádfürdő, Miercurea Ciuc, 2003

¹⁶Însemnările efectuate la 22 iulie 1769 de arhitectul Hillebrandt în legătură cu proiectele de lucrări la palatul episcopal precum şi transformările necesare. Arhitectul aminteşte printre altele pe „Stuckathor Vienensis ... Tockben” să execute în fiecare dintre camerele rezidenţei Excelenţei sale Episcopului, câte o rozetă la mijlocul (plafonului). De asemenea uşile, geamurile, parchetul să fie executat din lemn „ordinar” la toate etajele de un meşter dulgher. Toate sobele de faianţă de la nivelul reprezentativ să fie executate din bunăvoinţa sau contribuţia (manufacturii) Curţii (imperiale din Viena) în culoare albă, cu ornamente, fără poleială cu aur. Biró József, *Nagyvárad Barokk és Neoclasszikus művészi emlékei*, Teză de doctorat susţinută la Budapesta Királyi Magyar Pázmány Péter Tudomány Egyetem Művészettörténeti és Keresztény Régészeti Intézetben készült Doktori Értekezés, 1932, p.146; Agata Chişor, *Barocul cultural artistic în Oradea*, Cluj-Napoca, 2005

din Beliu, Porumbacu). Unele manufacturi au lucrat perioade scurte, altele cu întreruperi au supraviețuit stând la baza fabricilor din secolul XIX și XX, cum sunt cele de la Gurghiu, Beliu, Porumbacu, Pădurea Neagră¹⁷.

Iosif al II-lea coregent din 1765, împărat din 1780 a căutat să soluționeze încă de la începutul domniei, problemele urgente legate de sistemul de învățământ din imperiu. Astfel la 1777 apare Legea „Ratio Educationes”, după care se include în programul de învățământ și ore de desen. Din 1781 apare pentru Transilvania „Norma Regio pro Scholis Magni Principatus Transilvanie” din 1783 s-au luat măsuri, care să înlănească buna educație a ucenicilor, în 1785 s-a proclamat libertatea industriei și meșteșugurilor care datorită împotrivirii breslelor s-a anulat în 1790. La 1781 după Norma Regia în Transilvania funcționau la Cluj o Școală de desen în cadrul Gimnaziului Romano Catolic patronat de Piarști, din 1786 la Timișoara unde se predau noțiuni teoretice și exerciții practice în domeniul artelor industriale și a tuturor meseriilor posibile pentru acele vremuri.

Una dintre cele mai vechi Școli de desen particulare, a fost înființată la 1783 la Sibiu, de unul din cei patru fii al celebrului pictor Franz Adam Neuhauser (1734-1785) care activase la Școala Normală Romano-Catolică, unde se preda desenul în 6 ore pe săptămână, încurajat de Baronul Samuel von Brukenthal, Guvernator al Transilvaniei (între 1777-1787)¹⁸.

În perioada iluminismului, nobilimea din Transilvania depune eforturi pentru dezvoltarea științei, culturii, artei prin activitatea de colecționare, cumpărare la diverse licitații a manuscriselor, incunabilelor, a cărților rare, de strângere, sortare și prelucrare sistematică a obiectelor de artă decorativă

¹⁷ Manufacturile de sticlă înființate în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea în sudul Transilvaniei pe domeniile princiare ale lui Gabriel Bethlen sunt cele de la Făgăraș (1603?), Porumbacu de Sus (1620-1894), Arpașu de Sus (1715-1858?), Ucea de Sus (1738-1857?), Streja-Cârțișoara (1718-1735, 1762-1858?). În sud-estul și estul Transilvaniei, documentele atestă hute de sticlă, pe Valea Zălanului (1694?-1860), Zălan (1740-1750-1860), Bicsad (1750-1907), Zagon, Covasna (1760-1856), Malnaș (1772-1858), Borsec (1804), Gurghiu (Glăjeria 1760-1894). De asemenea documentele de arhivă mai atestă hute la Sibișelul Vechi (Orăștie înainte de 1728), Barcani (început de XIX-1890), Valea Ierii (jud. Cluj 1757). În părțile de nord-vest și nord sunt atestate hute de sticlă la Săldăbagiu (1722-1741) pe domeniul contelui Károlyi Sándor, la Hășmaș (1742-1783?), Beliu (secXVII?-1982) pe domeniul Episcopiei Romano-Catolice din Oradea, Buteasa (1740-1789), Bicău (1752-1762?), Săliște (Huta Nouă 1788-1799?) pedecesoarea fabricii Poiana Codrului. Bunta Magda, Katona Imre, *op.cit.*, p. 155

¹⁸N. Lăptoiu, *Aspecte ale învățământului artistic din Transilvania în sec. al XIX-lea, în Biharea* (extras din Crisia), Oradea 1984, p. 487-495

veche și contemporană lor, cu intenția expunerii acestora în scopuri didactice. Cele mai vechi colecții, galerii de artă și muzeu deschis oficial marelui public în 1787 din Transilvania funcționând și azi în palatul baroc din Sibiu, au fost înjghebate, tot de Baronul Samuel von Brukenthal. Conteul Battyányi Ignácz donează Episcopiei Transilvaniei la 1780 aparatura unui observator astronomic și o colecție imensă de cărți, fondul Bibliotecii care-i poartă numele. Conteul Samuel Teleki (1739-1822), vicecancelar al Curții din Viena, prefect de Bihor și Tîrnave, comis imperial la Oradea în perioada 1784-90, a colecționat, din pasiune încă de la vârsta de 14 ani, în mod profesionist cu ocazia unor călătorii de studii prin academiile din occident, foarte multe manuscrise, cărți rare, incunabule, fondul celebrei biblioteci din Tîrgu-Mureș¹⁹.

Primele manifestări europene expoziționale pe tema artă plastică-decorativă au fost în 1569 la Nürnberg, în 1756 la Londra organizate de „Society for Promotion of Arts, Manufactures and Commerce” în 1763 la Louvre din inițiativa lui Ludovic al XV-lea, la Praga, cu ocazia ceremoniilor de încoronare a lui Leopold al II-lea în 1791. În urma distrugerilor provocate la manufacturile din Franța, în timpul revoluției franceze, s-au organizat la Paris de către „Société des amis des artes” în Jardin des Plantes, și de „Comitetul celor 500” la 25 august 1797, primele standuri cu colecții de desene, machete, prototipuri, artefacte, mașini, unelte, produse meșteșugărești, cu intenția încurajării cadrelor și a meșteșugarilor calificați. La 18 septembrie 1798 pe Câmpul lui Marte a fost organizată de Nechateau cu sprijinul directorului fabricilor din Sèvres și Gobellins, marchizul Avèze, prima expoziție franceză de artă decorativă, porțelanuri din Sèvres, gobelinuri și arme de la Versailles, cu propunerea adresată Ministerului de Interne de a se premia cele mai reușite opere. Pe cele 68 standuri au expus 111 participanți, iar succesele de care s-au bucurat, au dat impuls progresului în producție și organizării expozițiilor din 1801, 1802, 1806 la Paris, și 4 expoziții în provincia Normandia între 1809-1819. Modelul francez a fost preluat și de alte state europene, astfel s-au organizat expoziții și la Antwerpen în 1806 și la Triest în 1808²⁰.

Era „mașinismului” a reformulat conceptele de artă majoră și artă minoră prin programare în vederea rezolvării problemei progresului social și educațional. Astfel și-au dat concursul breslele, manufacturile și fabricile cu cele mai valoroase produse unicat și de serie pe piața de desfacere. În

¹⁹Ince Dénes, *op. cit.*, p. 133

²⁰*** *Pallas NagyLexikona*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, vol X, Budapeșt, 1895, p.523

această perioadă iau ființă în Transilvania, pe lângă vechile bresle și manufacturi înființate în secolele XVII-XVIII și fabrici de faianță, semiportelan cum sunt cele de la Batiz în Hunedoara, și la Cluj în anul 1805, al lui Dinu Filipescu din București în 1806, la Gurghiu, Sibiu înainte de 1818, în Bihor la Tileagd în 1819, la Iași, în târgușorul Podul Illoaei 1822(-), la Tg. Jiu din inițiativa austriacului Friedrich Drexler în 1827, la Brașov, Tg. Mureș, în Bihor la Lunca Sprie în 1840, la Lipova în 1845, la Cacuci în 1847. De asemenea iau ființă și fabrici de sticlă noi, cum este și cel de la Pădurea Neagră în 1821²¹.

În Țara Românească și Moldova industria manufacturieră s-a dezvoltat pe scară redusă, deoarece nu avea bază, tradiție de la care să plonjeze industria mașinistă de tip fabrică. În secolul XIX coexistența manufacturilor (care aparțineau boierilor și negustorilor) și a fabricilor era generalizată de fapt în toată Europa. Dezvoltarea industriei după model european, a fost mai spectaculoasă după 1834 în urma Regulamentului Organic când legăturile cu piața externă, dezvoltarea învățământului, investițiile curajoase (după nenumărate eșecuri din perioada 1829) în industrie din partea moșierimii, crearea unui contingent de muncitori salariați, specialiști aduși de peste hotare, a avut ca rezultat dezvoltarea puternică a orașelor, meșteșugurilor și comerțului²².

Inspirați de exemplele dezvoltării politico-economice și sociale ale Europei, prin încurajarea producției de obiecte estetice de serie cu ajutorul expozițiilor, în Ungaria s-a fondat Uniunea Meseriașilor, având ca director adjunct pe Kosuth Lajos. La inițiativa acestuia s-au organizat la data de 25 august 1842 la Pesta, în sala Redutte, prima Expoziție de Produse Meșteșugărești, urmată de o a doua în 1843, iar în 1846 Expoziția de Desen Tehnic și Artistic și Expoziția de Artă Meșteșugărească la care s-au împărțit și premii. De asemenea s-au organizat expoziții la Sibiu în 1843, la Cluj în 1846, din nou la Sibiu în 1847²³.

Teoreticieni, esteticieni ca John Ruskin, (influențat de mișcarea neoromantică a prerafaeliților, dar adept al progresului), sau L.H. Sullivan (adept al funcționalismului, raționalismului) din secolul al XIX-lea, au încercat să impună în perioada istorismului și eclecticismului stilurilor (neoclasic,

²¹Bunta Magda, P. Gyulai, *Batiz - Monografia manufacturii de faianță fină*, Biblioteca Musei Napocensis, Muzeul de Istorie, Cluj 1971; Gheorghe Pința, *Din istoricul fabricării sticlei în județul Bihor. Fabrica de sticlă de la Pădurea Neagră, în Crisia*, 1991, p.151

²²*** *Istoria românilor*, vol.VII, tom I, Editura Enciclopedică, p. 147

²³*** *Pallas NagyLexikona*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, vol X, Budapest, 1895, Budapest, 1895, p. 523

neoromanic, neogotic, neorenaștere, neobaroc, neorococo) o îmbinare armonioasă, între forma obiectului și funcția ei utilitar – decorativă²⁴.

Prin înființarea în 1835 în Anglia, sub guvernul lui Robert Peel, a „Comitetului select pentru arte și manufacturi” în vederea investigării problemelor legate de producția de serie, s-a ajuns la concluzia că, statul ca sponsor al învățământului, trebuie să stabilească modalitățile, căile introducerii artei în industrie. Astfel în 1837 ia ființă la Londra, prima Școală de design „Somerset House”, după care din 1840 încă 11 școli în provincie. Între timp activitatea susținută al lui Henri Cole, în serviciul statului, îl determină să organizeze sub pseudonimul Felix Summerley o companie de arte manufacturiere, ce întrunise artiști, designeri, profesori, ingineri, meseriași și specialiști în finanțe. Colaborarea fructuoasă dintre Școala de Design, și „Felix Summerley Art Manufatures” a dus și la apariția unei reviste de specialitate „Journal of design and manufactures”, care avuse intenția de a mări standardele gustului estetic al consumatorilor.

Principalul colaborator al lui Henry Cole a fost prințul Albert de Saxa-Coburg-Gotha²⁰, soțul reginei Victoria, excelent protector al învățământului, artelor, industriei, agriculturii și comerțului, în calitatea sa de președinte al Societății Regale al Artelor, cancelar la universitatea din Cambridge din 1847. Prințul Albert a fost și fondatorul unor instituții de caritate (prima școală gratuită pentru săraci, școli de corecție). Seria de expoziții anuale didactice plănuită și executate împreună cu Cole în 1845, 1847, 1849, a avut ca rezultat organizarea uneia de mare anvergură, cea universală, în 1851 la Londra ca și simbol al unei competiții pașnice între națiuni după revoluția din 1848²⁵.

Prima Expoziția Universală organizată în Palatul de Cristal sub denumirea „Palace of Industry for all Nations” executat din fier și sticlă de Sir Joseph Paxton în parcul Kensington din Londra, a provocat o competiție mondială între artiști, artizani, fabricanți, cadre didactice și experți în finanțe, din lumea întreagă, pentru a scăpa de influența rococoului francez plin de excese decorative, tompe l'oeil, contrar legilor clasicismului, de a formula un nou stil victorian, caracterizat prin superioritate moral creștină. De asemenea, succesul a încurajat să pună bazele în 1852 la Londra a primului muzeu modern de arte aplicate și design „South Kensington” cunoscut azi sub denumirea de „Victoria & Albert Memorial” în cadrul căruia a funcționat

²⁴Paul Constantin, *Mica enciclopedie de arhitectură, arte decorative și aplicate moderne*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p.75

²⁵*** *Victorian Architecture and Furniture – Collection Centuries of Styles Granges Books Kent*, London, 1999, p.12

Școala de Desen Tehnic Industrial și Artistic, Muzeul de Design, Galeria de Artă, Biblioteca de Artă, Muzeul Ornamenticii, Muzeul Tehnicii și Muzeul Indiilor. Profesorul de design, Owen Jones publică în 1856 „Grammar of ornament”. Modelul preluat în toată Europa, va facilita organizarea Expozițiilor Universale la Paris, Londra mai întâi alternativ, după care la Viena în 1873, excelând în exuberanță cu cel de la Chicago în 1893²⁶.

În a doua jumătate a secolului al-XIX-lea apar în cadrul mișcării „Arts and crafts” (Arte și Meserii fondată în 1861 de William Morris, Edward Burne, Jones sub titlul „Morris, Marschall & Foulkner Company) fundații școlare, finanțate de ministerele de cultură și culte²⁷.

În Transilvania fenomenul cultural universal s-a manifestat prin apariția societăților științifice cum este cel de la Cluj în 1859 Societatea „Erdélyi Muzeum” (Muzeul Transilvaniei) la inițiativa contelui Mikó Imre, având publicație cu același titlu, colaboratori oameni de știință, activități în domenii de cercetare: istorie, filozofie, lingvistică, științe naturale, medicină, științe juridice, științe sociale; a muzeelor din Arad, Hunedoara, Oradea; în 1861 Societatea Culturală Astra, cu asociații asemănătoare în Maramureș, Arad, Bucovina cu sprijinul Mitropoliilor de la Blaj, Sibiu, episcopiilor de la Gherla, Lugoj, Caransebeș; în 1871 Societatea de Arheologie și Istorie la Oradea; în 1872 a Universității din Cluj, a Bibliotecilor Universității din Cluj, a Bibliotecii Bathyaneum din Alba-Iulia, a Bibliotecii Teleki din Tg. Mureș și Bethlen din Ajud. De asemenea cu sprijinul elitelor se dezvoltă meșteșugurile: în 1873 ia ființă Asociația Meșteșugarilor, Asociația Femeilor prin încurajarea micii industriei casnice (țesătorie, cusături, broderie).

După 1848 în Țările Române începe revoluția industrială prin introducerea mașinilor în procesul de producție, punându-se accent pe mica industrie și dezvoltarea meșteșugurilor, datorită concurenței pe piața de desfacere a mărfurilor din import (Moldova și Țara Românească fiind înapoiate din punct de vedere industrial). După 1859 se constată necesitatea ocrotirii industriei, pentru înlesnirea integrării Statului Român în rândul statelor europene. În urma Reformei lui Cuza a început procesul de modernizare, dirijat de elita politică românească, implicit dezvoltarea vieții cultural științifice prin reforma învățământului, apariția societăților științifice și culturale. În 1860 ia ființă la Iași Societatea „Ateneul Român”, în 1863, în 1866 din inițiativa lui C.A.Rosetti (în calitatea sa de ministru al Instrucțiunii

---

²⁶*** *Pallas NagyLexikona*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, vol X, Budapest, 1895, Budapest, 1895, p. 523

²⁷Paul Constantin, *op.cit*, p.19

Publice) și a Domnului Alexandru Ioan Cuza, „Societatea Literară Română” care din 1867 își schimbă denumirea în „Societatea Academică Română”, având ca președinte de onoare pe regele Carol I. Din 1869 se publică „Analele” societății, având printre diverse obiective cercetarea și ocrotirea „Frumoaselor Arte”, astfel încât la 1872 iau ființă „Societatea amicilor de Belle Arte” și a Școlii de Belle Arte²⁸. Printre multe școli, au fost fondate de doamna Elena Cuza la 1864 pe dealul Cotrocenilor, și o școală cu o puternică secție de țesătorie, scoarțe, ce vor sta la baza viitoarelor licee industriale. Ca punct de plecare este tradiția populară a „păretarelor” și țesăturilor domnești cu caracter religios, catifelele brodate cu fir de aur din secolul XVIII, cele în stil armean din secolul XV, figuri de evangheliști din mănăstirile evului mediu.

La nivel mondial, se înființează școlile de la Chicago (Arhitect. Violet le Duc) 1880, Școala de la Glasgow 1890, Școlile de la Viena, Darmstadt, München, în nordul Europei și Ungaria²⁹.

În Ungaria, sub înrăurirea concepțiilor preraphaelite și mai ales al lui John Ruskin, Ministrul Culturii și Cultelor, Trefort Ágost³⁰, alocă sume importante după 1872, reformei școlare, învățământului superior, universităților (Universitatea din Cluj), conservatoriilor și seminariilor teologice. În 1886 ia ființă din donațiile a 377 fondatori a Societății Maghiare de Artă Decorativă. Printre generoși s-au numărat Casa Imperială Austro-Ungară, Prințul Filip de Saxa-Coburg, episcopii din Oradea, Mihai Pavel și Schlauch Lőrintz, nobili, instituții publice de stat, bancare, de comerț, industrie, precum și oameni de cultură, știință și artă. În același an în 1886 ia

---

^{28***} *Istoria românilor*, vol. VII, tom. I, Editura Enciclopedică, București, 2003, p.606, p. 844.

²⁹Paul Constantin, *op. cit.*, p. 83, 144

³⁰Ministrul Trefort Ágost în colaborare cu Rath Károly, (președinte din 1872 al Asociației Intreprinderilor Industriale, vicepreședinte din 1876 al Camerei de Comerț și Industrie, principal organizator al Muzeului Tehnologiilor și Design Industrial, director din 1893 al Muzeului de Comerț, delegat prin ordinul guvernului să viziteze toate expozițiile din Europa) și Ráth György, (vicepreședintele Comitetului de stat al artelor plastice și decorative, președintele din 1872 a Muzeului de Artă Decorativă din Budapesta) se organizează printre altele și școlile de arte și meserii, expoziții de artă decorativă precum și editarea revistelor „Művészeti Ipar” (Industrie artistică) între 1886-94 (redactori fiind Pasteiner Gyula, Radisics Jenő și Uhl Sándor); *** *Ipar Művészet* (Arta decorativă), Budapesta, 1894, precum și apariția periodicelor Academiei de Știință, *Archaeologiai Értesítő* (Înștiințare Arheologică) din 1869 la Budapesta; *Művészeti Ipar* –Pasteiner Gyula, Radisich Jenő, Uhl Sándor, Budapesta 1887, nr. 1 szám, p.11

ființă la Oradea, Banca de Comerț și industrie, s-a constituit Corporația meseriașilor din Oradea Mare, având la bază deja un sistem de învățământ (din 1884 s-a înființat Școala de ucenici meseriași după înființarea Primei Asociații a Meseriașilor din Oradea Mare în 1872)¹¹. Din statisticile întocmite în 1886 și 1900 reiese că la Oradea, atelierele micilor meseriași au stat la baza formării fabricilor și industriei, iar personalul specializat a crescut. Astfel au activat orfevrari, tâmplari, tapițeri, tinichigii, strungari, legători de cărți, confecționeri de instrumente muzicale, olari și sobari, ceasornicari, zugravi, croitori, lăcătuși, zidari, dulgheri, pietrari, țiglar, arhitecți. Cotidianul Oradea Mare (Nagyvárad) aducea la cunoștința cetățenilor, începând din anul apariției (1870) toate evenimentele legate de transformările spectaculoase ce s-au petrecut în ultimele decenii ale secolului XIX-lea și prima jumătate a secolului XX: s-au construit multe clădiri frumoase, în diverse stiluri¹², au apărut fabrici, s-a dezvoltat învățământul de toate gradele, s-a dezvoltat viața culturală. Elementele decorative la clădirile de cult, la diversele palate ce găzduiau instituții publice, imobile, denotă activitatea și prezența unor arhitecți cu talent, și aleasă pregătire în Europa pe de o parte, manufacturi, fabrici producătoare de materiale de construcție, materii prime de calitate și foarte buni meșteșugari, artiști orădeni pe de altă parte. Aceștia au realizat într-un cadru organizat, cu maximă exigență calitativă piesele utilitar decorative ale clădirilor, încadrându-se stilistic, cum sunt: stucaturile de exterior (fig.3) și interior, lemnăria sculptată (fig.4), traforată (fig.5), profilată (fig.6) strunjită la decorația fațadelor, portalurilor, ușilor, geamurilor, foișoarelor, feronerie, mozaicuri etc. Fabricile de sticlă, porțelan, mobilă, turnătoriile din Transilvania, având echipament și tehnologie avansată, instalații mecanice, mașini cu aburi, cuptoare cu regeneratoare ce funcționau pe bază de gaze, aduse din Germania și Austro-Ungaria, prelucrau materialele după standardele epocii.

În 1890 a luat ființă Asociația de Arte Frumoase din Transilvania, prima expoziție deschisă la Cluj în același an, a dat impuls deschiderii unor galerii de artă la Cluj, Arad, Oradea, Tg. Mureș.

¹¹*** *Istoria orașului Oradea*, Editura Cogito, Oradea, 1995, p.227.,290; Dr. Fleisz Janos, *Város kinek nem látni mását Nagyvárad a Dualizmus Korában*, Imprimeria de Vest, Oradea, 1997

¹²Borovsky Samu, *Magyarország Vármegyéi és Városai*, Budapesta, p. 291-316; Peter I. Zoltan, *Trei secole de arhitectură orădeană*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2003, p. 114-118; Liviu Borcea, *Memoria Caselor*, Editura Arca, Oradea, 2003; Dr. Aurel Chiriac (coord.), *Oradea - album fotografic*, Editura Muzeului Țării Crișurilor Oradea, 2002

În această perioadă apar în castelele din Transilvania și conacele românești primele gobelinuri în stil european reprezentând scene mitologice, idile pastorale, scene de vânătoare.

La Oradea, din partea consiliului local, mult așteptata clădire a teatrului a fost încredințată pentru executarea proiectelor firmei arhitecților vienezi Fellner și Helmer (1895), construcția în stil eclectic executată în timp record, de un an, terminată în 1900 are décor exterior sobru, clasicizant, dar cu atât mai cald, de un rafinament specific neorococo în interior, executat în stucco bogat de nuanța corn opalescent parțial aurit cu foiță, care se combină luxuriant cu tapetul damas vișiniu și mobilier tapițat tip Thonet curbat la cald. Talentul meseriașilor orădeni este apreciabil la maxima ei valoare artistică, vizibil și azi. Lucrările de plastică, sculptură ronde-bosse, basoreliefurile au fost executate de artiștii Peller Ferencz și Rimanoczy Kálmán junior, pictura, aplicarea foiței de aur de Einhorn Vilmos, tapet, tapițerie de Kunz Jozsef, lucrările de dulgherie, tâmplărie de Reiner Károly, mobilierul de scenă și sala de spectacol de Preisz Mihaly, mobilierul de birou și saloane, recepție de Herczeg Vilmos³³.

Arta secesion 1900, a încercat după faza de depășire a eclecticismului o nouă sinteză a artelor, cuprinzând toată Europa, America și extremul Orient, dorind o eliberare a producției de serie de fenomenele decadentismului, revigorând bazele creației artistice cu o forță nemai întâlnită ce a cuprins toate domeniile artelor, de la arhitectură până la arte aplicate și decorative, grafică de carte, design vestimentar, în stil floreal, stil lovitură de bici „Coup de fouet”, stil geometric cu punct de plecare din istorism. La Oradea construirea multor palate, edificii publice și imobile de locuit având curți comune, au avut șansa înaltei pregătiri profesionale a unor arhitecți de renume chemați, ori formați în Europa, sistem organizat de producție în diverse meserii, buni meseriași și nu în ultimul rând, materii prime de calitate autohtone.

În Transilvania s-au organizat de către artiști de prestigiu colonii artistice, unde studenții părăsind sanctuarele învățământului artistic superior, academiile, și-au instalat șevaletete în natură și au cercetat, cules din izvoarele artei tradiționale. Astfel în 1896 profesorul Hollosy Simon de la Academia din Munchen fondează colonia de pictură de la Baia -Mare care din 1901 s-a numit Școala Liberă de pictură ce a funcționat până la 1937³⁴.

³³Kelemen Istvan, *Várad Színészete, Oradea, 1997*

³⁴*** *Nagybánya Művészete – Kiallítás a Nagybányai Művésztelep alapításánál 100 évfordulója alkalmából Magyar Nemzeti Galéria 1996 március 14 – október 20, Baia Mare, 1996; Tiberiu Alexa, Traian Moldovan, Mihai Muscă, Centrul Artistis Baia Mare 1896-1996, decembrie 1996 – august 1997, Baia Mare, 1996*

La Izvorul Crișului pe conacul de la Diod al lui Boer Jenő, sub îndrumarea lui Kőrösfői – Kriesch Aladár, unul dintre fondatorii școlii de la Gödöllő în 1901, împreună cu Nagy Sándor, au încercat să reînvie tehnici artistice populare în pictură, mobilier, țesătorie și ceramică.

O mare înrăurire în dezvoltarea tapiseriei moderne l-a avut Maria Teinitzerova Hoppeova, (care și-a deschis în 1910 Atelierul de la Jindrichuy Hradec și lucra în tehnica hante-lisse) în 1913 Ferenczy Noémi (fiica lui Ferenczy Károly, unul dintre fondatorii Școlii de la Baia Mare, care s-a format la atelierul părintesc, a studiat în Europa, în Franța la Paris între 1911–1912 la manufactura națională Gobelins) și Domanovszky Endre pictor muralist, care a realizat cartoanele tapiseriilor țesute de soția lui în tehnica hante – lisse și expuse în 1937 la Paris.

În 1914 se deschide la Köln, „Expoziția de Arhitectură, Arte aplicate și Industrial Decorative” organizată de Deutcher Werkbund ce avea prin succesul său un răsunet în dezvoltarea ulterioară a artelor decorative europene.

Stilul Art Deco, sau 1925, cu înrăuriri din Arta 1900, stând la baza purismului geometric de tip Bauhaus, cu tendințe funcționaliste și cubiste, este prin excelență formulat, încă din 1894 la München când apare revista „Decorative Kunst” versiunea franceză la Paris „L'Art decoratif”. Stilul își atinge apogeul în 1923 la Milano când se organizează prima Expoziție bienală de arte decorative la Villa Reale din Monza, care va sta la baza trienalelor de mai târziu de la Milano între 1916 – 29 Sophie Teuber Arp a condus Școala de Tapiserie în cadrul școlii de arte și meserii din Zürich. Școala va fi preluată de eleva ei Elsi Giauque, care a propus cele mai îndrăznețe soluții tehnice și estetice pentru acea vreme, când în restul Europei se lucraseră încă în stil secesion (în 1923 la manufactura Gobelins s-a executat „Salomea dansând în fața lui Irod” după cartonul simbolistului Pierre Amedée Berroneau elevul lui Gustave Moreau).

Școala de la Bauhaus, a fost fondată de Walther Gropius în 1919 la Weimar, mutată la Dessau în 1925 și la Berlin între 1932-33. Școala a fost constituită din două școli de la Weimar, prima, fondată de Van de Velde în 1914 „Kunstgewerbe schule” (Școala de Arte și meserii – fondatorul fiind obligat să demisioneze la începutul războiului, fiind consilier artistic al marelui Duce de Saxa, și-l propune pe elevul său ca președinte; pe Gropius) și a doua „Hoch schule für bildende Kunst” (Școala superioară de arte plastice). Școala urmărea crearea unei perfecte unități între viață, industrie, arhitectură, și arte plastice, o adaptare a psihicului la condițiile mașinismului contemporan. Celebrii pedagogi, profesori, artiști de renume au fost Georg Muche și Paul Klee la compoziție și culoare, Lyonel Feininger Vasili

Kandinsky, Moholy Nagy László, Johannes Itten (Psihologia culorii) Oskar Schlemmer. Primele tapiserii au fost executate în viziune expresionistă, cubistă, constructivistă, abstractionistă³⁵.

Între cele două războaie mondiale, în România cresc numărul liceelor și atelierelor școală. În 1925 se înființează la Cluj Școala de Arte Frumoase, care avea deja o tradiție începând din 1781, care în 1866 era afiliată gimnaziului Romano-Catolic numită Kolozsvari Normál Rajzoda. Funcționează la București încă Fundația Azilul fosta „Elena Doamna”, Liceul C.F. Robescu, Tudosca Doamna, unde activau profesoarele Alexandrina Enăchescu Cantemir, Olimpia Lascăr. În aceste ateliere se țeseau scoarte după modele autentice din diverse zone etnografice în tehnica hante lisse cu culori vegetale. Cele mai frumoase lucrări au participat la marile expoziții internaționale din 1937 la Paris și din 1938 la New-York. Promotorul folclorului românesc a fost profesorul Alexandru Tzigara Samurçaș. La Școala de Arte Frumoase erau ateliere de țesătorie și broderie artistică, conduse de profesoarele Elena Muscan Alexandrescu, Zoe Teodorescu, Ana Beldiman, Lucia Beller. La arta decorativă Cecilia Cuțescu-Storck predă la un înalt nivel artistic compoziția. La București la Academia Artelor Frumoase, lucrau profesori de renume: Francisc Șirato, Tudor Vianu, Camil Ressu, George Călinescu. Tezaurul folcloric va sta la baza creației artistei Aurelia Gheață, Lena Constante, Ana Jiguidi, Ștefan Constantinescu, Nora Steriadi și Didia Merlő³⁶.

Renașterea tapiseriei franceze, la manufacturile din Aubussons și Gobelins (la apogeu în sec.XIII, perioadă declin în sec. XVIII-XIX, când domină picturalitatea, se foloseau 30.000 de nuanțe) după părerea lui Hofmeister se datorează întâlnirii lui Jean Lurçat³⁷ cu Francois Tabard, maestru dintr-o veche familie de țesători de la Aubusson. Lurçat deși avuse încercări pe canava (kilim, tehnica orientală) prima lucrare mai importantă în hante-lisse va fi executat în 1936 la manufactura Gobelins „Visul lui Icar”. Ministerul francez al educației naționale a comandat o serie de tapiserii mari, astfel încât Lurçat împreună cu Marcel Grammaire, Pierre Debreville, au plecat la Aubussons, unde au învățat și lucrat mai întâi ca ucenici de la vechi maeștrii ca Tabard, Laver, Demontet, Coubelly. Lurçat lucrase și în timpul războiului, exercitase o mare influență asupra lui Dom Robert, Marc

---

³⁵Paul Constantin, *op.cit*, p.87

³⁶*Ibidem*, p. 144

³⁷Pierre Vorms, *Tapisseries de Jean Lurçat - Louise Fischer- Eisler*, Editeur a Belves, Dordogne, 1958

Dailt Saëns, Jean Picard le Doux. Maurice André vine chiar cu echipa lui de la Paris la Aubussons.

În 1943 vor expune la marea expoziție de tapiserie la Musée des Augustins din Toulouse.

În 1945 se înființează din inițiativa lui Denice Majoreau „Asociația Pictorilor Cartonieri de Tapiserie, unde Lurcat a fost ales președinte. În 1946 se înființează la Paris „Muzeul de Arte Moderne” și se realizează expoziția de mare succes „Tapiseria franceză din evul mediu până azi”. Recunoașterea internațională de care s-a bucurat Lurcat (distincții) îl va promova ca în 1961 să fie ales ca președinte al (centrului) internațional de Tapiserie veche și modernă de la Laussane, ce va patrona și Biennala Internațională de Tapiserie.

Contrar viziunii lui Lurcat, vor lucra tapiserii moderne și Victor Vasarely inițiatorul Op-Artului, Le Corbusier în stilul picturii puriste, în viziune abstractă Fernand Leger, Hans Arp, Horbin, Mortensen, Kandinsky, Dali sau Calder (expuse în 1962 la Prima Bială de la Lausanne).

Artele decorative din România au luat o deosebită dezvoltare după anii 1950, mai ales în secțiile, institutelor de arte plastice și decorative din București și Cluj. În această perioadă la București lucrează profesori ca Olimpia Lascăr, pictorul muralist Ștefan Constantinescu, sculptorul Mac Constantinescu. La Institutul de Arte Plastice și Decorative din Cluj, printre cadre didactice lucrau artiști celebri, în același timp cercetători în domeniul etnografic printre care: pictorița Maria Sarolta Ciupe, Alexandru Mohi, Szentimrei Judit, Eugen Szervatiusz, Kós Károly. Ultimii trei au publicat foarte multe cataloage, culegeri de artă populară din diverse zone etnografice din Transilvania.

În vacanțele de vară studenții de la Cluj cercetau împreună cu profesorii lor coordonatori, zonele etnografice din Transilvania, la fel ca și cei din coloniile, școlile artistice din perioada secesiunii la Gödöllő, Baia Mare sau Izvorul Crișurilor, lucrările lor fiind sub influența artei populare.

La revoluția tapiseriei moderne, au contribuit în mare măsură prezența în 1962 la Biennala Internațională de la Lausanne a grupului polonez în frunte cu Magdalena Abacavowicz, Jolanta Owidzka, Wojciela Sadley, Ada Kierzkowska și Anna Sledziowska, care a provocat un șoc ca o „lovitură de berbec” în marea tradiție a tapiseriei, prin lucrări experiment cu influențe din arta populară poloneză. Lurcat în calitate de președinte, interesat de noile tehnici și concepții, a insistat ca lucrările să fie acceptate de juriu.

Participările artiștilor plastici din România, la expozițiile internaționale, bienale, trienale, impactul cu orientările stilistice europene,

din anii '70, problemele socio-politice mondiale, vor influența creația marilor artiști, creație în care experiențele formale, dar mai ales, tehnice și conceptuale, vor provoca organizarea unor simpozioane, acțiuni (Ana Lupaș – Sărbătoare) și expoziții cu caracter post modernist. Așa cum cultura modernă a fost condusă în primul rând de necesitatea acomodării cu era industrială, post modernismul a contat în primul rând pe acomodarea cu era informațiilor electronice și s-a bazat în principal pe teoriile structuraliste.

Un aspect distinctiv al post modernismului este dispariția categoriilor artistice tradiționale, lăsând loc intrării unor categorii conceptuale noi ca: acțiune, întâmplări, evenimente fluxus, performanță, documentație, precum și categorii artistice noi: Body-Art, Land-Art, Earth-Art, Media-Art, Proces-Art, Public-Art, Sound -Art, High-Tech-Art, video- art, zeit geist etc .

COLECȚIA DE ARTĂ DECORATIVĂ ROMÂNEASCĂ MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ DIN MUZEUL ȚĂRII CRIȘURILOR ORADEA

Secția de Artă a Muzeului Țării Crișurilor prezintă o bogată colecție de artă decorativă românească modernă și contemporană ce conține lucrări ale unor distinse personalități artistice ale culturii românești, apreciate atât în țară cât și la biennalele și triennalele europene, care au activat în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Evoluția stilurilor europene se contopesc armonios cu factura tradițiilor populare ce se regăsesc în tematicile abordate și bogăția expresiilor artistice.

În colecțiile de tapiserie se regăsesc nume de rezonanță cum sunt Maria Sarolta Ciupe, Geta Brătescu, Ileana Teodorini Dan, Lucreția Pacea, Mimi Podeanu, Mihalache Blendea Maria, Ileana Balotă, Ion Pacea și alții. La ceramică sunt lucrări ale unor artiști de prestigiu atât în țară precum și pe plan internațional cum sunt Jules Perahim, Patriciu Mateescu, Valeriu Nedelcu, Violeta Crăciun, Badea Costel, Peli Emődi Etelka, Kotsis Nagy Margit, Eugenia Pop.

Celebra ceramistă orădeană Marta Jakobovits, a participat la peste optzeci și cinci expoziții naționale și internaționale, din care 14 expoziții personale, a fost curator la cel puțin 6 expoziții printre care și internaționale, a obținut premii (Mino 89 Japonia) și distincții, s-a evidențiat în lumea artei, mai ales prin experimentele tehnice, formale pe suport psiho-estetic. Deosebit de curajoasă în abordarea tematicilor de explorare, pedagog sensibil și sistematic s-a angajat în studierea și experimentarea artei conceptuale. Având profesori de talia Anei Lupaș, Mircea Spătaru, făcând parte din generația de

excepție al lui Arina și Cornel Ailincăi , Eugenia Pop, Judita și Gheorghe Crăciun, a obținut niște modalități tehnice de exprimare plastică ce pare să depășească deja rafinamentul artei orientale , pe care milenii de-a rândul se știe că dețin înțietatea. În colecția muzeului sunt prezente câteva piese de ceramică și porțelan din prima perioadă de creație: un „Grup”, plastică mică din 1975 ce reprezintă forța de coeziune dintr-o familie. Nonconformismul formal este ilustrat în „Ikebana” din 1976 explicat prin mularea unei forme geometrice într-una organică care la rândul ei se supune unor canoane rigide drept cadru, relația dintre tensiune și toleranță. Din 1977 trei lucrări continuă tema experimentelor formale. „Ikebana” din porțelan, de forma unei protuberanțe reconstituite din felii permite aranjamente, permutări multiple, dar și depozitare ergonomică, „Vaza” mulată cu efecte gofrate din porțelan și idolii feminini simbol al desfrîului contrastează cu mâinile împreunate spre rugăciune din cultul religios creștin. Conotațiile simbolice sunt evidente pentru acea perioadă. Compoziția decorativă cu titlul „Trecere” reprezintă trei reptile sugerate în mișcare, atât în spațiu cât și în timp sau în evoluție, de la o orânduire la alta, oricum o temă preferată cîțiva ani de-a rândul. „Grupul” din 1978 este deja omogen, gurile abia schițate, ochii mirați, reprezintă deja o forță. Din 1980 lucrările „Mostre”(4.buc.)și „Trei Forme” sunt ilustrații ale fenomenului de compatibilitate, incompatibilitate, în arta post modernismului când conceptul este mai presus decât forma și funcția ei(temă predilectă în secolul al XIX-lea este „ The Form follows Function” forma în serviciul funcției obiectului, valabil și azi în designul de serie).Lucrarea „Proces de Transformare” din 1981 executată din 9 piese reprezintă secvențiar fenomenul de transformare al unui cub într-o formă amorfă, fenomenul fiind reversibil sau valabil și invers.

THE DECORATIVE ARTS IN TRANSYLVANIAN AREA

abstract

For a long time , the decorative arts servent the humanity, especial the architecture, with the cathegories of applied arts and industrial design. In the middle age came many european influence from west în Transilvania: the romanic and gothic styles in millitary and religious buildings. The many wars, distroyed the castrumes and cityes, but the Catholic Churches started , organised, and builded again the ecclesiastical institutions, the churches,

the schools, hospitals. The organised associations of guilds, the manufactures in property of the princeps or the church moved the human forces for revival after reforms, many artistic styles. In XIX century Prince Albert Saxa de Coburg Gotha, husband of Queen Victoria, planned with Henry Cole many exhibitions, the most important the London's Great Exhibitions of the Works of Industries of all Nations in 1851. The most important idea was to apply the art for industry. The Arts and Crafts movement, in all Europe started to develop the possibilities of the famous Secession styles of XX century. Also the progress to build the modern cities and education systems and artistic education made different the imagined old real life, for example in Oradea in the second half of the XIX century and first half of XX century.

In Cluj County Museum existed some decorative arts collections. The most famous pieces were made by the professors and their students at Bucharest and Cluj Institutes of Fine Arts, between 1950-1990. In the first period dominated the folkloric themes, and the influences of European abstracts op.art, the post modernist conceptual art.

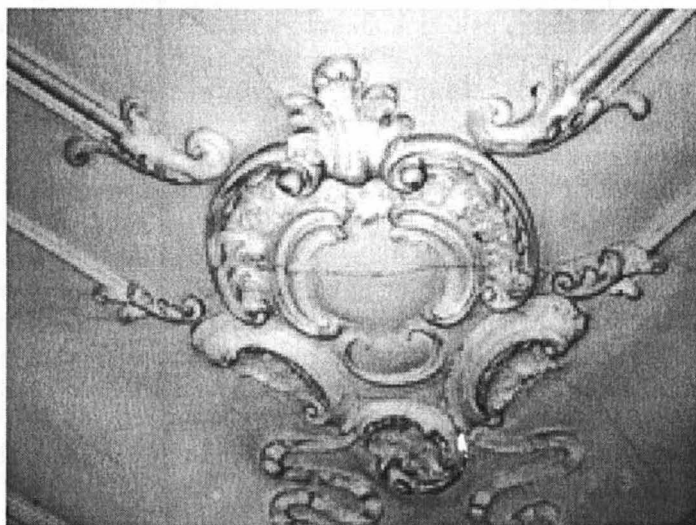

Fig. 1 Decor stucco, plafonul în stil Ludovic XV al unei săli din Palatul Baroc al Episcopiei romano-catolice din Oradea

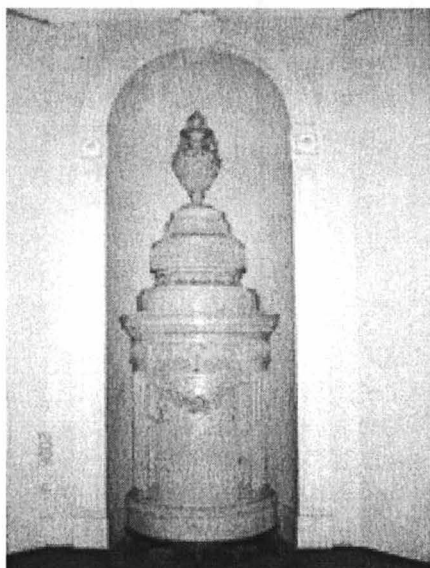

Fig. 2 Sobă de faianță, stil Ludovic XVI., Palatul Episcopiei romano-catolice, Oradea

Fig. 3 Decor stucco în stil neoclasic la fațada unei clădiri din Oradea

Fig. 3 a,b Decor stucco pe fațada clădirilor din Oradea sf. sec. XIX

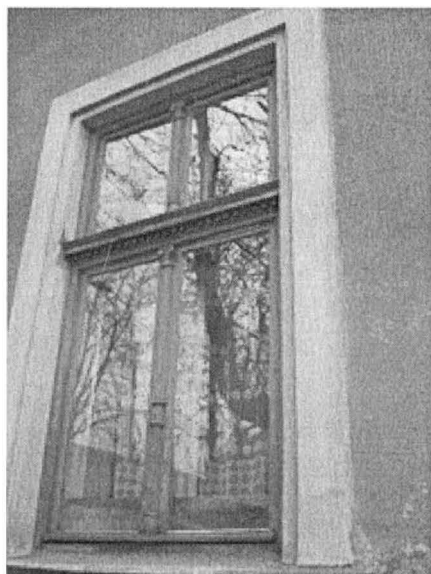

Fig. 4 a Ramă de geam în stil neoclasic strungit, profilat, sculptat sf. sec. XIX Oradea

Fig. 4 b Lemnărie sculptată profilată stil neoclasic sf. sec. XIX Oradea. Coloană cu

Fig. 4 d Lemnărie sculptată cu
elemente stil neoclastic, coloană cu
capitel, cornișă cu penticuli

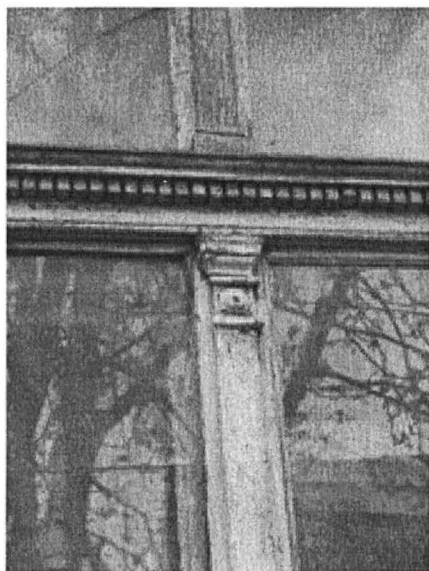

Fig. 4 c Lemnărie sculptată cu
elemente în stil neoclastic, coloană
cu capitel corintic, frunze acant și
vocute

Fig. 5 Decor lemnărie traforată la fațada unei clădiri sf. sec. XIX Oradea

Fig. 6 Lemnărie profilată, sculptură strungită în stil neoclasic la un portal din Oradea

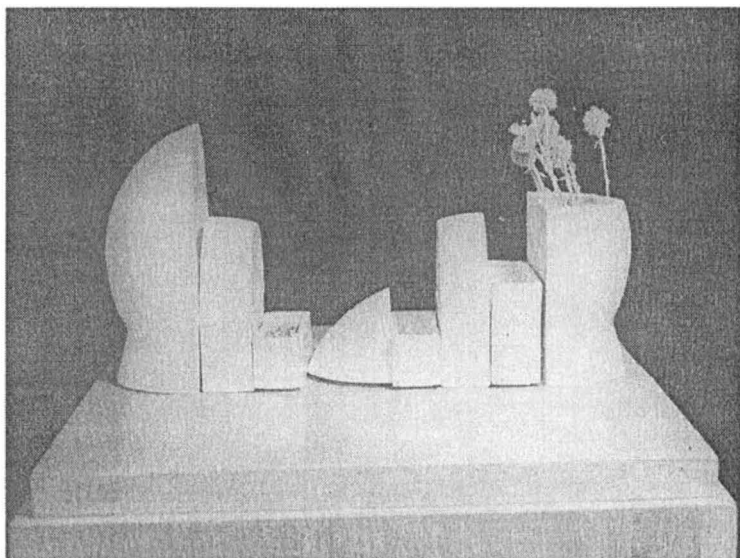

Fig. 7 "Ikebana" (12 buc.)

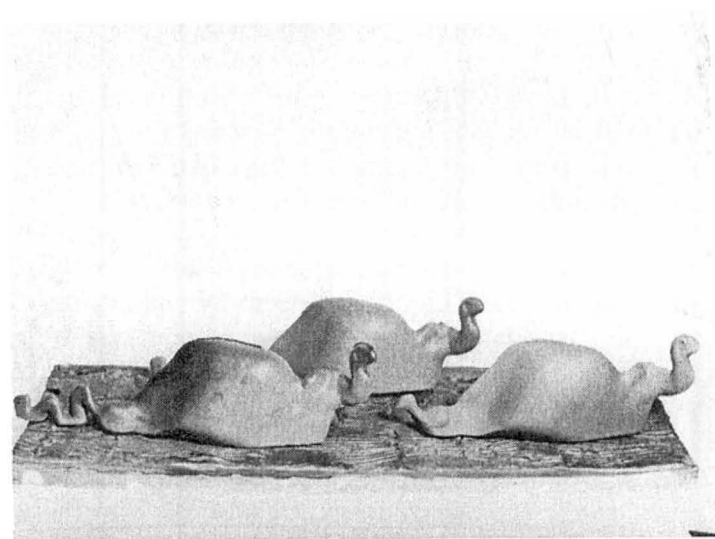

Fig. 8 "Trecere" 1978 (4 piese)

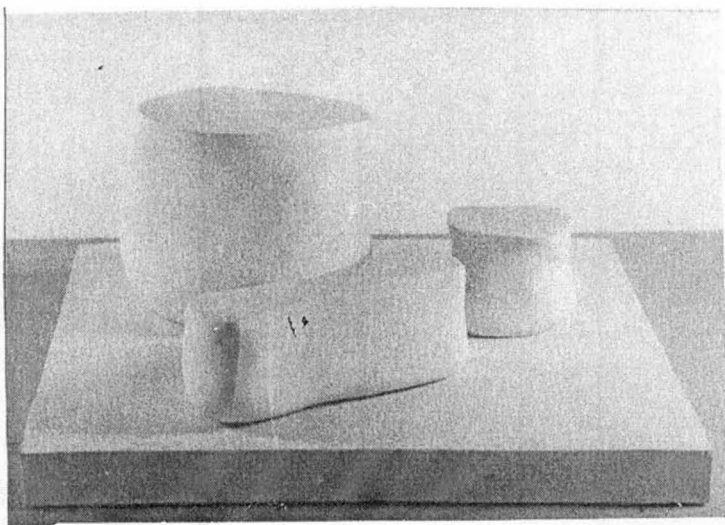

Fig. 9 "Trei forme" (4 buc.)

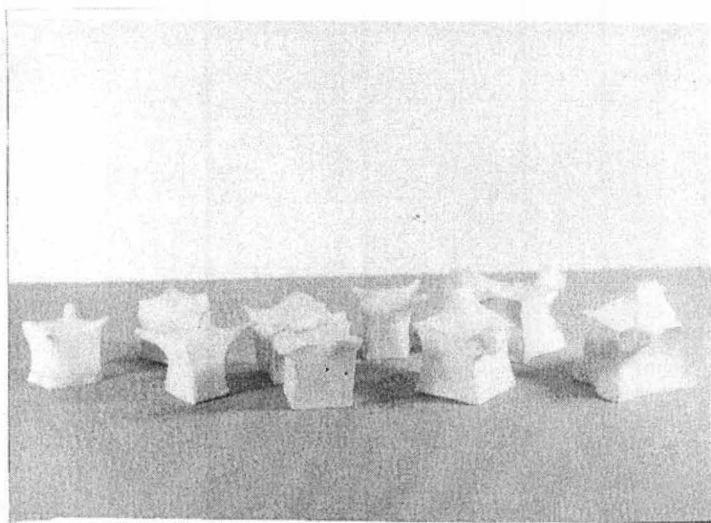

Fig. 10 "Proces de transformare" 1981 (9 buc.)